

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΑΡΓΥΡΟΚΑΣΤΡΙΤΗΣ *

II. Ο ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΩΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΑΘΗΝΩΝ.

1. *Ἡ ἐν Ἀθήναις κατάστασις. Νεόφυτος Ταλαντίου ὁ Μεταξᾶς. Ἡ ἐξοδος τῆς Ἀκροπόλεως. Οἱ Ἀθηναῖοι εἰς Αἴγιναν*

Ὁ Ὑψιστος μετὰ πολυετῆ καὶ σκληρὸν ἀγῶνα ἠδύοχησε νὰ στέψη ὑπὸ ἐπιτυχίας τὰ ἑλληνικὰ ὄπλα. καὶ ἤδη μεσοῦντος τοῦ ἔτους 1827 μετὰ τὰ συμβάντα ἐν Ναυαρίνῳ ἢ Πύλῃ πεισθεῖσα ὑπὸ τῆς ἐν Λονδίνῳ *Τριπλῆς Συνεννόησεως* (24 Ἰουνίου) ἐξαναγκάζεται νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὸν αἱματηρὸν ἀγῶνα. Τὰ πράγματα, καίτοι βραδέως, ἀποκαθίστανται ὀσημέραι· οἱ δὲ ἄνθρωποι, ἐσκορπισμένοι τῆδε κακεῖσε ἀνά τὰς νήσους, ἤρχισαν ἐπιστρέφοντες οἴκαδε... καὶ ὁ Γρηγόριος ἔπρεπε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ἔδραν αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὸ Πατριαρχεῖον ἀρχομένου τοῦ 1827 ἔσπευσε νὰ ἀποστείλῃ εἰς Εὐρύπτον *τὸν ἐκ Μυτιλήνης Ἰάκωβον* ¹, ἐπικρατούντων ἔτι ἐκεῖ τῶν Τούρκων, προορῖζον, ὡς φαίνεται, τὸν Γρηγόριον διὰ τὰς Ἀθήνας. Ἴσχυε κατὰ τὴν περιόδον ταύτην τῆς ἐπαναστάσεως ὁ ὄρος, καθ' ὃν ἐν ἑλληνικαῖς χώραις, ἔνθα ἐκράτουν διὰ τῶν ὄπλων οἱ Τούρκοι, ἐπέμποντο παρὰ τῆς Μεγ. Ἐκκλησίας διάδοχοι τῶν ἐκεῖθεν ἢ πρὸ τοὺς Ἕλληνας ἢ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Ἐπτανήσον καταφυγόντων ἀρχιερέων ². Ὁ θρόνος τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ *Πελοποννησίου Διονυσίου* (14 Μαΐου 1823) ἀνεπληροῦτο ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου *Ταλαντίου Νεοφύτου Μεταξᾶ τοῦ Ἀθηναίου* ὡς τοποτηρητοῦ, ὃν διώρισεν ὁ στρατηγὸς Ὀδυσσεὺς τῷ 1824 ἀποβαλὼν τὸν ἀρχιδιάκονον καὶ συγγενῆ τοῦ Μητροπολίτου Δανιὴλ ³. Καὶ μέχρι μὲν τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἠδύνατο καὶ ὁ Μεταξᾶς νὰ δεσπόζῃ τοῦ θρόνου τῶν Ἀθη-

*) Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου Τόμου σ. 363

1. Τούτου τῷ 1833 μετατεθέντος εἰς Φθιώτιδα, Εὐβοίας ἐγένετο ὁ ἀπὸ *Θυρίκης Ἀνθιμος* ζήσας μέχρι τοῦ 1837, ὅτε ἠξιώθη νὰ γίνῃ διάδοχος αὐτοῦ ὁ περίφημος *Καρύστου Νεόφυτος* καὶ ἀπέθανεν ἐν Χαλκίδι τῷ 1851. Βλ. Γρουπάρην σ. 170.

2. *Οἰκονόμου*, Τὰ σωζόμενα Ἐκκλ. Συγγρ. Β' σ. 27.

3. *Παναρέτου Κωνσταντινίδου*, Κατάλογος κτλ. Σωτηρ. Α' 79 ὁ Ταλαντίου (= Ἀταλάντης) ἦτο τότε τοῦ Ἀθηνῶν ἐπίσκοπος· ἴδ. *Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου*: Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τόμ. Α' σ. 76 (1920).

νῶν, ἀλλ' ἀφοῦ ἀπεχώρησεν οὗτος ἠκολούθησεν καὶ ὁ ἐπίσκοπος ὡς ἀνεπιθύμητος τοῖς Τούρκοις 1. Ὡς γνωστὸν ἡ ἡρωϊκὴ ἀντίστασις τῶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει πολιορκηθέντων ἐλλήνων μαχητῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τελευταίου τοῦ Φαβιέρου ἐκάμφθη, καὶ τῷ 1827 Μαΐου 24 μετὰ ἔντιμον συνθηκολόγησιν ἐξῆλθον ἔνοπλοι καὶ ἀπῆλθον εἰς Αἴγινα 2. Οὕτως οἱ Τούρκοι ἀνακαταλαμβάνοντες τὰς Ἀθήνας κατείχον αὐτὰς ἐπὶ μακρὸν χρόνον μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τῶν πρωτοκόλλων καὶ συνθηκῶν. Ὅταν δὲ οἱ Ἀθηναῖοι τῷ 1831 ἠθέλησαν νὰ στείλωσι πληρεξούσιον εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν ὁ περιβόητος **Ὁμέρ Βέης πασᾶς** τῆς Εὐβοίας, ὑφ' ὃν διοικητικῶς ὑπήγετο καὶ ἡ Ἀττικὴ ἠμπόδισεν αὐτούς 3.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων **ὁ ἀπὸ Χαλκηδόνος πατριάρχης Ἀγαθάγγελος** προτείνει εἰς τὴν περὶ αὐτὸν Σύνοδον τὴν συμπλήρωσιν τοῦ θρόνου τῆς μητροπόλεως Ἀθηνῶν, καὶ τῇ 15^ῃ Σεπτ. τοῦ 1827 ἐκλέγεται **Γρηγόριος δ' Δ'** 4. Ἡ κατὰ τὴν τετραετὴ ἐν Κερκύρα διατριβὴν ἄσφογος στάσις, τὸ φιλήσυχον τοῦ χαρακτῆρος τοῦ διακεκριμένου ἱεράρχου καὶ ἡ μετριοπάθεια, ἔπεισαν τὸ Πατριαρχεῖον, ν' ἀναβιβάσῃ αὐτὸν εἰς τὴν πλέον διακεκριμένην θέσιν, κατορθῶσαν νὰ πείσῃ καὶ τὴν Πύλην, ἵνα παράσχῃ αὐτῷ τὴν τῶν ἀμαρτημάτων ἄφεσιν. Καὶ ἐχρειάζετο τοιοῦτος ἀνὴρ συνετὸς καὶ χαρακτῆρος ἀκεραίου, εἰς ἣν κατὰστάσιν εἶχον περιέλθει τὰ πράγματα ἐν Ἀθήναις, ἔνθα οἱ φυγόντες ἐχαρακτήριζον τοὺς παραμειναντας ὡς προδότας καὶ ἐφιάλτας καὶ δὴ τοὺς χωρικούς, οἵτινες, ὡς φαίνεται δὲν προῦλαβον (τουλάχιστον τινὲς ἐξ αὐτῶν) νὰ φύγωσιν πρὸς οὓς μάλιστα ὁ στρατηγὸς Γκούρας εἶχε προσενεχθῆ σκληρῶς καὶ διὰ τοῦτο δικαιολογεῖ πῶς αὐτοὺς καὶ αὐτὸς ὁ πνέων μένεα κατ' αὐτῶν Σουρμελῆς 5. Οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ πλεῖστοι τουλάχιστον, ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ στρατηγοῦ τούτου (1826) εἶχον μετακομίσει τὰς οἰκογενεῖας εἰς Αἴγινα, (Σαλαμίνα καὶ τὰς ἄλλας νησοὺς) καὶ ἤδη μετὰ τὴν ἔξοδον οἱ λοιποὶ κατηυθύνθησαν ἐκεῖ

1. Κατὰ τὴν ἐκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως οὗτος ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ αὐτοῦ Λοκρίδι ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τῶν στρατευμάτων, ἔπειτα δὲ ἔδρασε πολυειδῶς. ἴδ. **Πανάρετον** ἐνθ' ἄνωτ. 88 - 89.

2. **Διον. Σουρμελῆ**, Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνα, (Αἴγινα 1834) σ. 247.

3. Αὐτόθ. σ. 272.

4. **Οἰκονόμου**, Τὰ σωζ. Ἐκκλ. Συγγρ. τόμ. Β' σ. 24. **Παναρέτου Κωνσταντινίδου**, Κατάλογος κτλ. Σωτηρ. τόμ. Α' σ. 79. Δ. **Ἀλβανάκη**, Οἱ ἀπὸ Χριστοῦ μέχρι σήμερον ἐπίσκοποι, ἀρχιεπίσκοποι καὶ μητροπολίται Ἀθηνῶν, (Ἀθήναι 1907) σ. 11.

5. Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 137.

καὶ ἦσαν τὰ 2)3 τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ τῆς πόλεως, μακρὰν αὐτῆς, ἔχοντες ἐν μέσῳ αὐτῶν τὸν *ἐπίσκοπον Ἀθηνῶν*, ὡς τιλοφορεῖ αὐτὸν ὁ Σουρμελῆς, ὅστις «ἐξετέλει τὰ καθήκοντά του κατ' ἔκτασιν εἰς τοὺς ἐπὶ τὴν ἐπίσκεψίν του πολίτας» 1. Κατὰ δὲ τὸν Νοέμβριον ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῆς «ἐξόδου» ἐτέλεσε τὴν λειτουργίαν τοῦ Σουρμελῆ ἐκφωνήσαντος τὸν ἐπιτάφιον εἰς τοὺς πεσόντας 2. Οἱ Ἀθηναῖοι οὗτοι, καίτοι τὸ β' ἄρθρον τῆς μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ *ἐμποροθητοῦ Κιουταχῆ* συναφθείσης συνθήκης ἐξησφάλιζεν αὐτοῖς ζωὴν καὶ περιουσίαν 3, δὲν ἔσπερξαν νὰ μείνωσιν ἐν τῇ πόλει, οὔτε καὶ ἐπανῆλθον ἀμέσως, ἀλλὰ συστήσαντες ἐν Αἰγίνῃ δημογεροντίαν, ἐφρόντιζον περὶ τῶν κοινῶν τῆς πόλεως, ἀπέστειλαν καὶ πληρεξούσιον εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βουλὴν, τὸν *Ἰωάννην Βλάχον*, καὶ ἐλάμβανον στάσιν οὕτως εἰπεῖν παθητικὴν ἔναντι τῶν ἐν τῇ πόλει παραμενόντων, μυκτηρίζοντες αὐτοὺς καὶ τὸν οἰκεῖον Μητροπολίτην. Χαρακτηριστικὰ δὲ πρὸς τοῦτο εἶναι τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Σουρμελῆ: «οἱ δὲ κάτοικοι τῶν χωρίων Χασιάς καὶ Μενιδίου ἐπανηγύρισαν τὴν ἡμέραν ἐκείνην (τῆς ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως ἐξόδου) ὡς λαμπρὰν καὶ χαρμόσυνον *περὶ τῶν ὁποίων ὁ Κιουταχῆς ἐφρόντισεν ἅμα ἦλθεν εἰς Ἀθήνας νὰ τοὺς φέρῃ καὶ ἐπίσκοπον διὰ νὰ τοὺς χειραγωγῇ εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀποπλανήσεως*» 4. Ἐπανῆλθον δὲ ἅπαντες εἰς τὴν πόλιν μετὰ τὸ πρωτόκολλον τοῦ Λονδίνου (3 Φεβρ. 1830) 5.

1. Αὐτόθ. σ. 266. Οὗτος ἐξηκολούθει αὐθαίρετως αὐτοκαλούμενος διὲ μὲν *ἐπίσκοπος Ἀθηνῶν ἢ Ἀττικῆς*, ὅτε δὲ *τοποτηρητῆς Ἀθηνῶν*, καίτοι ἤδη ἀπὸ τοῦ Σεπτ. ὑπάρχοντος ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ κανονικοῦ Μητροπολίτου· καὶ οὕτως ὑπεγράφετο καὶ ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Γρηγορίου Ἀνθίμου. Ἴδε *Χρυσστόμον Παπαδοπούλου*, Ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος σ. 100· ἀλλὰ μόλις ἐν βαθεῖ γήρατι ἠξιώθη νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὸν θρόνον τοῦτον τῷ 1850.

2. *Σουρμελῆς*, αὐτ. σ. 248—9.

3. Αὐτ. σ. 246.

4. Αὐτ. σ. 248· ὥστε χάριν μόνον τῶν δύο τούτων χωρίων ἐξελέγη Μητροπολίτης ὁ Γρηγόριος· ἀλλ' ἀμέσως κατωτέρω λέγει ὅτι μόνον τὰ 2)3 ἔφυγον.

5. Αὐτ. σ. 267· αὐτοὶ θὰ ἦσαν οἱ τελευταῖοι· διότι ἀπὸ τοῦ 1827 οἱ πλείστοι ἔσπευσαν νὰ καταλάβωσι τὰς ἐστίας αὐτῶν καὶ τὰ οἰκόπεδα τῶν μικρῶν κατὰ μικρὸν ἀραιουμένων Τούρκων κατοίκων μετὰ τὴν παῦσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν (*Σουρμελῆς* σ. 266).

~~2. Ὁ Γρηγόριος καὶ ἡ σύστασις βιβλιοθήκης
τῆς Μητροπόλεως Ἀθηνῶν~~

Ὑπὸ τοιαύτας περίπου συνθήκας ὁ Γρηγόριος ὡς μητροπολίτης Ἀθηνῶν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ πράξῃ τι ἄξιον λόγου, ἀλλὰ καὶ ὁ χρόνος τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἐνταῦθα ὑπῆρξε βραχύς, ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν, ἀλλὰ πάντως δὲν ἔζησε πλέον τοῦ ἑξαμήνου. Ὁ Πανάρετος Κωνσταντινίδης ἀναφέρει, ὅτι μετετέθη εἰς τὴν τῶν Ἀθηνῶν Μητρόπολιν τῇ 16 Σεπτ. τοῦ 1827, καὶ ὅτι ἀρχιερατεύσας ὀλίγους μῆνας ἐτελεύτησε περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους, ἀντ' αὐτοῦ δὲ μετετέθη τῇ 4 Ἀπριλίου (1828) εἰς Ἀθήνας ὁ πρῶην Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης Ἄνθιμος ὁ Σ'.¹ καὶ ὁ Οἰκονόμος «καὶ χρόνον ὀλίγον, λέγει, ἐπιβίωσας, ἐτελεύτησε τὸν βίον ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐτάφη ἐν Χαλκίδι»². Ἡ στοργὴ τοῦ Γρηγορίου πρὸς τοὺς Εὐβοεῖς, ἐν οἷς τὰ καλλίτερα ἔτη τῆς ζωῆς διήνυσεν, καὶ ὑπὲρ ὧν τοσοῦτον ἐκακοπάθησεν, ἔμεινεν ἀπαραιμῶτος παρ' ὅλα τὰ παρομαρτοῦντα δυσάρεστα, διότι ἡ τελευταία ἐπιθυμία αὐτοῦ ἦτο νὰ ταφῇ πλησίον αὐτῶν.

Οὐδεμία πρᾶξιν γνωρίζω αὐτοῦ ὡς Μητροπολίτου Ἀθηνῶν. Μόνον ὁ σύγχρονος αὐτῷ καὶ ἐκ τῶν πρώτων ἐλλήνων ἀρχαιολόγων ὁ Πιπτάκης ἀπεμνημόνευσε τάδε: «Τὸ 1822 (μήπως 1828;) μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν εἰς Ἀθήνας ἐκ τῶν νήσων Σαλαμίνας καὶ Αἰγίνης... ἐρευνῶν τὰ ἐρείπια τῶν Ἀθηνῶν ἠῦρον ἐντὸς ὑπογείου πύργου κειμένου παρὰ τὸ τότε σωζόμενον ἐκκλησιδίου τῆς Μητροπόλεως (ἧς ὁ ἀρχιερεὺς Γρηγόριος μετέφερεν εἰς τὴν Μητρόπολιν ἔκτοτε πάντα τὰ κτήματα τῆς Καισαριανῆς κινητὰ καὶ ἀκίνητα (sic) καὶ τὴν βιβλιοθήκην αὐτῆς εἰς τὴν ἰδιοκτησίαν τῆς Μητροπόλεως), φύλλα τινὰ συγγραμμάτων διεσπαρμένα, σπαραγμένα καὶ καταπεπητημένα ὑπὸ τοὺς Τούρκους»³. Τὴν πρᾶξιν ταύτην φρονῶ, ὅτι δέον ν' ἀποδώσωμεν εἰς Γρηγόριον τὸν Δ'. καὶ οὐχὶ εἰς τὸν Γ'. τὸν ἐκ Μυτιλήνης «ἄνθρωπον ἀπαίδευτον καὶ τυρρανικόν», ὅστις πολλὰ κατὰ τῶν Ἀθηναίων εἰργάσθη δεινά, ὥστε καὶ κακογρηγόριος ἀπεκλήθη

1. Σωτήρ. ἔτ. Β', σ. 79 καὶ 87—88.

2. Τὰ σωζ. Ἐκκλ. συγγρ. Β', σ. 25.

3. Δημ. Καμπούρογλου, Μνημεῖα τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων τόμ. Α' (1891) σ. 41. Περὶ τοῦ ἀρχείου τῆς Μητροπόλεως ἴδε Σπ. Παναγιωτοπούλου, Σκοτεινὰ σελίδες τῆς Ἀθηναϊκῆς ἱστορίας (Ἀθήναι, 1896) σ. 57 (ἀνατύπ. ἐκ τοῦ Η' τόμ. τῆς Ἀθηναῖς) καὶ Καμπούρ. Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων Β', σ. 170 173.

διότι οὗτος ἀρχιερατεύσας ἐπὶ 20ετίαν (1799—1820) κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐπαναστάσεως, ὡς ἐπικίνδυνος, ἄτε φιλότουρκος εἰς ἄκρον ὦν, ἐξώσθη τοῦ θρόνου ¹. Ἐπομένως κατὰ τὸ 1822 Γρηγόριος ὁ Γ' δὲν ἦτο Μητροπολίτης Ἀθηνῶν ². Ὁ κ. Καμπούρογλους περιέλαβεν ἐν τοῖς «*Μνημείοις τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων*» ἐπίσημον τῆς «*Κοινότητος Ἀθηνῶν*» ἔγγραφον τοῦ ἔτους 1790 ³ περὶ τῆς Καισαριανῆς, δι' οὗ αὕτη ἀπὸ Σταυροπηγιακῆ καθίσταται ἐνοριακῆ καὶ προσαρτᾶται τῇ Μητροπόλει Ἀθηνῶν ἐπὶ Μητροπολίτου Βενεδίκτου, ἵνα μὴ ἐξαφανισθῇ τέλεον «*τὸ τοιοῦτον τῇ ἀρχαιότητι διαφέρων μοναστήριον*» ἐκ τῶν χρεῶν καὶ τῆς ἄλλης κακῆς διοικήσεως, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὄρω, «*ὥστε μηδένα δηλονότι τῶν μετὰ ταῦτα καὶ εἰς ἅπαντα αἰῶνα ἀρχιερέων καὶ Μητροπολιτῶν τῆς ἀγιωτάτης ταύτης Μητροπόλεως δύνασθαι ὄλως πιπράσκειν καὶ ἀλλοτριοῦν τι τῶν ἀκινήτων κτημάτων τῆς ἐξηθείσης μονῆς*», Μετὰ δύο ἔτη ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου Νεοφύτου τοῦ Ζ' ἐπεκυρώθη ἡ ἀπόφασις αὕτη διὰ Πατριαρχ. συλλιλίου (1792) χορηγηθέντος *τῷ μητροπολίτῃ Ἀθηνῶν Βενεδίκτῳ* χάριν τῆς σωτηρίας τῆς Μονῆς ⁴. Ἄλλ' ἡ μεταφορὰ τῶν κινήτων καὶ ἡ τῶν ἀκινήτων προσάρτησις εἰς τὴν Μητρόπολιν, κατὰ τὸ σημεῖωμα τοῦ Πιττάκη, σημαίνει διάλυσιν τῆς Μονῆς ἀπὸ τοῦ 1822 ἤδη. Ἐν τούτοις ἡμεῖς μανθάνομεν ὅτι μετὰ ταῦτα καθ' ὅλην τὴν ἐπανάστασιν ἀναφέρονται ἡγούμενοι τῆς Καισαριανῆς δρωῆτες ⁵. καὶ γενναίως ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος καὶ ἄλλων εὐαγῶν σκοπῶν συνεισφέροντες ⁶. Πρὸς τούτοις πῶς ἠδύνατο ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν κατὰ τὸ 1822, ἐνῷ αἱ κλαγγαὶ τῶν Τουρκικῶν ὄπλων ἠκούοντο πέραξ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἠπειλεῖτο εἰς πᾶσαν στιγμήν ἡ ἀνακατάληψις αὐτῆς νὰ

1. *Παναρέτου Κωνσταντινίδου*, Κατάλογος, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 78—79.

2. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ νῦν ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν *Χρυσόστομος Παπαδόπουλος* ἀναφέρει τὴν μεταφορὰν τῶν βιβλίων εἰς τὸν διάδοχον τοῦ Γρηγορίου Διονύσιον τὸν Β' (1820—1823) βλ. *Ἐκκλησία Ἀθηνῶν* (1928) σ. 76.

3. Τόμ. Α' σ. 134—137.

4. Μνημεῖα τόμ. Γ' σ. 119—120), ἴδε σ. 124 ὅτι τὰ ὑπέρογκα χρέη ἐπλήρωσεν ὁ Μητροπολίτης.

5. Εἰς τῶν τελευταίων τούτων ἡγουμένων ἦτο καὶ ὁ Ἰωσήφ Ταμβακόπουλος ὁ καὶ ἐνόπλιος δράσας κατὰ τὸν ἀγῶνα, ὅστις διορισθεὶς ὑπὸ τῆς ὑπερτάτης Διοικήσεως ἡγούμενος τῷ 1824. Βλ. Γ. Μπουρνιᾶν ἐν Σωτῆρι ἐτ. Γ', σ. 63.

6. Ἰδ. παρὰ *Σουρμελῆ*, Διάταγμα τῆς προσωρινῆς Διοικήσεως ἐπιβαλοῦσης τῇ Μονῇ χιλιάδας γροσίων συνεισφορὰν ὑπὲρ τοῦ σχολείου Ἀθηνῶν κατὰ τὸ ἔτος 1824 (κατὰ λάθος ἔχει 1834) σ. 78—79.

σκεφθῆναι περὶ πραγμάτων ἐδραϊάν καὶ ἀσφαλῆ ἀπαιτούμενων κατάστασιν, νὰ μεταφέρῃ δηλ. κειμήλια καὶ βιβλιοθήκας ἐντὸς τῆς Μητροπόλεως; ἀφοῦ τὰ ὑπάρχοντα ἐκεῖ εἶχε φυγαδεύσει πρὸς ἀσφάλειαν εἰς τὴν ἐν Σαλαμῖνι Μονὴν τῆς Φανερωμένης, ὡς γράφει πρὸς τὸν Ἡγούμενον τῆς Μονῆς Γρηγόριον Κανελλόν. «Πανοσιώτατε ἡγούμενε; *Σὰς πέμ- πομεν ὄλα τὰ πολύτιμα σκεῦη τῶν Ἐκκλησιῶν μας καὶ τὴν βιβλιοθήκην τῆς κοινότητος καὶ παρακαλοῦμεν νὰ τὰ φυλάξητε καλά, ἕως οὗ ἀποκατασταθῆ τὸ Γένος μας*» 24 Νοεμβ. 1822 1. Διὰ ταῦτα πάντα φρονῶ ὅτι ἡ χρονολογία αὕτη τοῦ Πιτιάκη ἐν τῷ προλόγῳ τῶν «*Ἀναργυρείων χειρογράφων*» εὐρισκομένη εἶναι ἐσφαλμένη 2, καὶ διορθοῦντες αὐτὴν ἀναφέρομεν τὴν προᾶξιν εἰς τὸν ἡμέτερον Γρηγόριον, ὅστις ὡς πρῶτον μέλημα ἐθεώρησε μετὰ τὴν διακοπὴν τῶν ἐχθροπραξιῶν καὶ τὴν ἀποκατάστασιν ὀπωσοῦν τῶν πραγμάτων εἰς τὴν περισυλλογὴν καὶ διάσωσιν τῶν ἔργων τῆς τέχνης, τῶν ἱερῶν κειμηλίων καὶ τῶν χειρογράφων καὶ ἐντύπων βιβλίων, ὅσα ἐκ τοῦ βανδαλισμοῦ τῶν Τούρκων καὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος. Ὁ Σουρμελῆς παρέχει ἡμῖν τὴν πληροφορίαν ὅτι κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀκροπόλεως, εἶχον μεταφορῇ ἐκεῖ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ τὴν βιβλιοθήκην τῶν Σχολείων, ἀλλ' εἰς τὴν ἀδήριτον ἔκεινην ἀνάγκην, λέγει ὁ Μπουρνιαῖς, «*ἡ ἀξιόλογος καὶ πολύτιμος βιβλιοθήκη τῶν Ἀθηνῶν ἐχρησίμευσεν εἰς κατασκευὴν φουσκίων*» 3. Βεβαίως οἱ κατὰ καιρὸν Μητροπολίται Ἀθηνῶν ἐλάμβανον καὶ δὴ ἀφ' ἧς ἡ Μονὴ Καισαριανῆς ἐγένετο ἐνοριακὴ, ἐκ τῆς βιβλιοθήκης αὐτῆς διάφορα βιβλία καὶ δὴ χειρόγραφα, ὥστε κατὰ τὸν Μπουρνιαῖν «*ἡ διάσημος βιβλιοθήκη τῆς Μονῆς ἢ ἐν χειρογράφοις σπουδαία ἦτο σκουπιστήριον τῶν μαγείρων*

1. Μνημεῖα τόμ. Β' σ. 15.

2. Ὁ Σουρμελῆς καὶ αὐτὰ τὰ χειρόγραφα, ἅπερ τοσοῦτον ἐχρησίμευσαν εἰς χεῖρας τοῦ Fallmerayer, θεωρεῖ πλαστά, εὐκόλως δὲ ἐν τοῖς χειρογράφοις τὸ 8 ἐκλαμβάνεται ὡς 2

3. Σωτήρ. ἐτ. Ι', σ. 163. Οὗτος παρέσχε σπουδαίαν συμβολὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Μονῆς ταύτης δημοσιεύσας τὰ ἀνωτ. ἀναφερόμενα δύο ἐπίσημα ἔγγραφα καὶ τρίτον τὸ σιγίλλιον τοῦ Διονυσίου (1678 ἴδε αὐτόθι, σ. 60—64, 124—128, 188—191· ὅθεν παρέλαβεν καὶ ὁ κ. *Καμπούρογλος*), δὲν εἶναι δὲ ἀληθές, ὅπερ λέγει ἐνταῦθα ὁ Μπουρνιαῖς, ὅτι τὰ χειρόγραφα «*κατεστράφησαν ἐντελῶς*», διαψεύδει αὐτὸν ἡ ὑπαρξίς βιβλιοθήκης ἐν τῇ Μητροπόλει κατὰ τὸ 1822 ὡς ἀναφέρομεν, ὁ *Καμπούρογλος*, Ἱστορ. Ἀθίν. Β', 202, λέγει, ὅτι μέχρις ἐσχάτως κατὰ τὸν Σουρμελῆν περιεφέροντο βιβλία τῆς Μονῆς.

τῶν κατὰ καιροὺς Μητροπολιτῶν, ἀλλ' ἡ συνολικὴ μεταφορὰ πάντων τῶν ὑπολειφθέντων καὶ ἡ ἑξασφάλις ἐν τῇ Μητροπόλει ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Δ'. ὅστις διὰ τοῦτο καὶ χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ **Παναρέτου Κωνσταντινίδου**, ὡς εἶδομεν «ἀνήρ...φιλόμουσος».

ΜΕΡΟΣ Β'

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΚΑΙ Η ΤΗΣ Κ. ΔΙΑΘΗΚΗΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟ ΑΛΒΑΝΙΚΟΝ

1. Ὁ Γρηγόριος ἐν Κερκύρα καὶ ἡ ἐπίδρασις τοῦ περιβάλλοντος

Ἐν Κερκύρα ὁ **Γρηγόριος** ἀποκατασταθεὶς τῷ 1823 εὐρέθη εἰς περιβάλλον ὄλος διάφορον ἐκείνου τοῦ προτέρου, οὐτινος ἢ κλαγγὴ τῶν ὄπλων καὶ ὁ κρότος τῶν πυροβόλων ἦτο ὁ κύριος χαρακτήρ, καὶ ἔνθα ὁ αἰμοχαρῆς καὶ ἀκόρεστος Ἄρης ἐκυριόρχει. Εἰς τὴν ὠραίαν καὶ θελκτικὴν νῆσον Κέρκυραν ἀπὸ τοῦ 1819, τῶν Ἄγγλων ἐπικυριαρχησάντων, ἄκρα ἐβασίλευεν εἰρήνη, καὶ αἱ κλειναὶ Μοῦσαι πανταχόθεν φυγαδευθεῖσαι ἐκ τῶν τῆς Ἑλλάδος μερῶν εὖρον ἄσυλον καὶ φιλοξενίαν ἐνταῦθα.

Ἄρχεται περίοδος νέα τῆς ἀκμῆς τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων ἐν Κερκύρα ἀπὸ τῆς συστάσεως τῆς Ἑπτανησίου Πολιτείας, ἀφ' ὅτου ἡ νῆσος κατέστη πρωτεύουσα τῆς Ἑπτανήσου. Τότε ἀπὸ τοῦ 1803 δύο Πάργιοι ὀνομαστοί, ὁ ἐλλόγιμος λευίτης **Ἀνδρέας Ἰδρωμένος** μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ **Παναγιώτου** καὶ ὁ γνωστὸς ἱστοριογράφος τοῦ Σουλίου **Χριστοφόρος ὁ Περραιβὸς** συνέστησαν τὴν πρώτην Σχολήν, ἧς ἡ τῶν μαθημάτων ἑναρξίς ἐωρτάσθη ἐπισημῶς τὴν 8 Νοεμβρίου 1805 πρωτανεύοντος τοῦ **Ἰωάννου Καποδιστριαίου** τοῦ καὶ γραμματέως τῆς Πολιτείας. Ἐνώπιον πολυπληθοῦς ἀκροατηρίου ὁ πρῶτος τῶν καθηγητῶν Ἄ. Ἰδρωμένος ἐξεφώνησε θαυμάσιον λόγον, ὃν ἐπεσφράγισε διὰ τῆςδε τῆς ἀποστραφῆς : «Δεῦτε δὴ οὖν μετὰ χαρᾶς καὶ προθυμίας πάντες εἰσέλθετε, καὶ ὥσπερ ἀθληταὶ ἀναζωσάμενοι ἑαυτοὺς, νήφοντες, ἐγρηγοροῦντες, προσέχοντες καὶ ὡς ἀγαθοὶ στρατιῶται ἀλλήλους παρακαλεσόμενοι, ἐπίδοτε ἑαυτοὺς πρὸς τὰ σκάμματα καὶ τὰς μακρὰς ἀγρυπνίας, ἵνα καὶ νικήσητε τὴν ἀμάθειαν καὶ τοὺς στεφάνους τῆς μαθήσεως ἀναδήσησθε ὅτε καὶ περὶ βλεπτοὶ περιφανεῖς τε καὶ τοῖς πᾶσι τίμοι γενόμενοι, τιμὰς καὶ προεδρείας καὶ ἀφ-

χας πολιτικὰς λήψεσθε καὶ ὑμᾶς αὐτοὺς παράδειγμα τοῖς ὀψιγόνοις καταλείπετε»¹ κτλ.

Τῷ 1808 ἰδρῦθη ἐνταῦθα ἡ Ἴόνιος Ἑταιρία, εἶδος Ἀκαδημείας², τὸ δὲ 1819 ὁ **Ἰάκ. Λουσινιανὸς** συνέστησε τὸ διδασκαλεῖον.

Διὰ τὴν λειτουργίαν τῶν ἐκπαιδευτηρίων τούτων ἐστρατολογήθησαν πανταχόθεν οἱ ἰκανότεροι τῶν λογίων. Οὕτως ἡ Κέρκυρα συνενκέντρου τότε πᾶν ὅ,τι ἐκλεκτὸν ὑπῆρχεν ἐν τοῖς γράμμασιν. Ἀλλὰ πλὴν τῆς εὐτυχίας ταύτης ὁ Γρηγόριος ἐνταῦθα ἦτο ἐν μέσῳ συμπατριωτῶν καὶ δὴ τῶν φυγάδων Παργίων, τέως πνευματικῶν αὐτοῦ τέκνων. Οἱ Σουλιῶται μετὰ τὴν κατάληψιν τοῦ Σουλίου ὑπὸ τοῦ **Ἀλη πασᾶ** τῷ 1803, ἄλλοι μὲν κατέφυγον εἰς Πάργαν καὶ ἄλλοι εἰς Κέρκυραν. Καὶ ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου συνεκροτήθη ἐνταῦθα τὸ ὄνομαστὸν τάγμα τῶν «Ἑλλήνων πολεμιστῶν» ὅπερ ἀπὸ τῆς Ρωσσοῦ κυριαρχίας ὑπηρετεῖ ἐν Ἑπτανήσῳ. Τὸ σῶμα τοῦτο ἀπετελεῖτο κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ Σουλιωτῶν, Χειμαραίων, καὶ Ἀκαρνανῶν· οὗτοι ἐπολέμησαν ἔπειτα καὶ εἰς Νεάπολιν καὶ Δαλματίαν καὶ ἐφεξῆς προσεκλήθησαν καὶ ὑπὸ τοῦ Μ. Ναπολέοντος 3. Ἄμα τῇ ἐκρήξει τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως 300 τῶν ἐνταῦθα ἐγκατεστημένων Παργίων ἐνθουσιασθέντες ἔσπευσαν νὰ

1. Πανδώρα τόμ. ΚΑ' σ. 505. Ἐνταῦθα ἀπὸ σελ. 501—509 ὁ **Ἰωάννης Ῥωμανὸς** ἐδημοσίευσεν τὴν βιογραφίαν τοῦ **Ἀνδρ. Ἰδρωμένου**. Ὁ δὲ ἀπόγονος τούτου **Ἀνδρ Μ. Ἰδρωμένος** ἔγραψε «Περὶ τῆς ἐν ταῖς Ἴονιοις νήσοις ἐκπαιδεύσεως ἀπὸ τῆς εἰς τοὺς Ἑνετοὺς ὑποταγῆς μέχρι τῆς ἐθν. αὐτῶν ἀποκαταστάσεως» ἐν Ἀττικῷ Ἡμερολ. ἔτ. Β' (1873) σ. 206 ἑ. Ἡ σχολὴ ἦδη ἠρίθμει περὶ τοὺς 150 μαθητάς.

2. Ἐνθ' ἄνωτ. 209.

3. A. B o r p e, Le régiment Albanais 1807—1814, Paris 1902. **Κ. Ράδος**, Οἱ Σουλιῶται καὶ οἱ ἀρματωλοὶ ἐν Ἑπτανήσῳ (Ἐπετηρίς Παρνασσοῦ ἔτ. ΙΒ' σ. 31—108. Ἐπειδὴ ὁ κ. Ράδος ἐνταῦθα, καθηγητῆς ὢν τοῦ Πανεπιστημίου, παραπαίει δεινῶς ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν καταγωγὴν τῶν Σουλιωτῶν, παραπέμπομεν αὐτὸν εἰς τοῦ μακ. **Α. Δσοντίου**, Το Ἀλβανικὸν ζήτημα (Ἀθήναι 1897) σ. 122 ἑ. P o u n g e v i l l e, Voyage de la Grèce (1820) β' ἐκδ 1826 II σ. 103· ὅστις ἀκριβῶς ὑπεραμύνεται τόσοσιν τῶν Ἑλλήνων, ὅσον μισεῖ τοὺς Ἀλβανοὺς καὶ **Γεββίνου** Ἱστορίαν τῆς Ἐπαναστάσεως κτλ. Α' σ. 63 τῆς Ἑλλ. Μεταφράσεως **Περβανόγλου**, ὅστις μάλιστα λέγει καὶ ταῦτα: «Τὰ φαινόμενα ταῦτα (οἱ ἠρωῖσμοί) παρεκίνησαν τὸν μὲν διάσημον ἱστορικὸν **Νεΐβουρον** νὰ συγκρίνῃ τὸν ἱστοριογράφον τοῦ Σουλίου (**Περραιβόν**) πρὸς τὸν Θουκυδίδην, τὸν δὲ **Βύρων** νὰ παραβάλλῃ τοὺς Ἀλβανοὺς τούτους ἡρώας πρὸς τοὺς Δωριεῖς καὶ Ἡρακλείδας» ἵνα σχηματίσῃ σαφῆ περὶ τούτων γνώμην.

ἐλευθερώσωσι τὴν Πάργαν, ἀλλ' ἀπέτυχον¹. Ἀφοῦ δὲ ἐν τέλει ἀνυψώθη ἐπὶ τοῦ φρουρίου τῆς πόλεως ταύτης ἡ ἡμισέληνος τὰ λείψανα τῶν ἠρώων ἐκείνων κατέφυγον εἰς Κέρκυραν.

2. Ἀνδρέας Ἰδρωμένος ὁ Πάργιος εἰς τῶν συντελεστῶν τῆς μεταφράσεως.

Πρὶν ἢ ἔλθωμεν εἰς τὸν Γρηγόριον θεωρῶ ἀναγκαῖον νὰ γνωρίσω κάλλιον εἰς τοὺς ἀναγνώστας τὸν Πάργιον ἱερέα **Ἀνδρ. Ἰδρωμένον**, ἡ ὡς ὠνομάζετο ὑπὸ τῶν συμπατριωτῶν αὐτοῦ **Παπανδρέαν**, διότι ἀπ' αὐτοῦ ἔχει τὴν ἀφορμὴν ἢ μετάφρασις τῆς Ἁγίας Γραφῆς εἰς τὸ ἄλβανικόν. Οὗτος ἦν ὁ ἐπισημότερος τῶν συγχρόνων λογίων τῆς Πάργας, ἐνθουσιώδης πατριώτης καὶ τὸ ἴνδαλμα τῶν κατοίκων. ὅ,τι ἦτο ὁ **Σαμουήλ** διὰ τοὺς Σουλιώτας, ἦτο ἐξ ἄλλου καὶ ὁ Παπανδρέας διὰ τοὺς Παργίους. «Ἐνθερμος πατριώτης, λέγει ὁ **Ῥωμανός**, καὶ ἔνεκα τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς μαθήσεως ἀπολαύων τοῦ κοινοῦ σεβασμοῦ, κατέστη ἡ ψυχὴ ὡς εἰπεῖν τῆς γενναιοτάτης τῶν Παργίων Κοινότητος»². Ἐγραφε δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ πρὸς τοὺς Ἑπτανησίους, πρὸς τοὺς αὐτοκράτορας καὶ ναυάρχους τῶν Ῥώσων, πρὸς τὸν Πατριάρχην, πρὸς τὸν Κοραῆν καὶ ἄλλους, καλῶν τοὺς πάντας, ἵνα συνδράμωσιν εἰς τὸν ἀγῶνα διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς πατρίδος αὐτοῦ. Ἀλλὰ τελευταῖον ὑπετάγη εἰς τὸ πεπρωμένον, καὶ μὴ ἀποδεξάμενος, ὡς φαίνεται, τὴν μετὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ συναφθεῖσαν τῷ 1798 συνθήκην 3, γνωρίζων ἐκ πείρας ὅτι ὁ τύραννος ἐκεῖνος οὐδὲν ἐσέβητο, ἐγκατέλιπε τὸ πάτριον ἔδαφος, καὶ τῷ 1804 εὗρίσκετο οἰκογενειακῶς ἐγκατεστημένος εἰς Κέρκυραν, ἀφοῦ διὰ τοῦ Πύλιου Γούση κατεπροδόθη τὸ φρούριον, αἱ δὲ ἠρωίδες ἐκεῖναι γυναῖκες ἐτραγώδησαν τὸ κύκνειον τῆς ἐλευθερίας ᾄσμα εἰς τὸν χορὸν τοῦ Ζαλόγκου.

Τῷ 1824 ἰδρυθείσης τοῦ Ἴονιου Ἀκαδημίας ὑπὸ τοῦ λόρδου **Φρ. Γυῖλφόρδου**, ἡ σύγκλητος τιμῆς ἔνεκεν ἀπένειμε τῷ Ἀ. Ἰδρωμένῳ πρῶτον τὸ δίπλωμα διδάκτορος τῆς θεολογίας, διορίσασα ἅμα αὐτὸν καὶ καθηγητὴν αὐτῆς ὡς τοιοῦτος δὲ διετέλεσε διδάσκων μέχρι λιπαροῦ γήρατος καὶ ἀνέδειξε πολλοὺς καὶ ἐπισημοὺς μαθητάς, ἐν οἷς οἱ ἀδελφοὶ **Καποδίστριαι, ὁ Βράζλας, ὁ Μουστοξύδης** κ. ἄ. εἰς τὸν

1. Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου Α' 301 σημ. α'. Β' σ. 208.

2. Πανδώρα τόμ. ΚΑ' σ. 502.

3. Τὰ καθέκαστα βλέπει τις ἐν τῇ Μονογραφίᾳ περὶ Πάργας ὑπὸ **Π. Α.** Σ[αλαπάντα] σ. 110 ἑ.

εὐυπόληπτον καὶ σοφὸν τούτον ἱερέα χρεωστοῦσιν οἱ Κερκυραῖοι κατὰ μέγα μέρος τὸν πρὸς Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὴν κλασικὴν γραμματολογίαν ἔρωτα, τὸν δι' αὐτοῦ καθ' ὅλην τὴν ἐπτάνησον πολιτείαν διαδοθέντα ¹.

3. Τὰ ἄθλα τῶν Σουλιωτῶν καὶ ἡ ἐξύψωσις τοῦ φρονήματος τῶν Ἀλβανῶν.

Μετὰ τοῦ Ἰδρωμένου συνεδέετο διὰ φιλίας ὁ ἀρχιεπίσκοπος Γρηγόριος καὶ ἀντήλασσον πάντοτε γνώμας περὶ τῆς διαμορφώσεως τῶν συμπατριωτῶν. **Ὁ Κοραῆς** συνίστα τῷ πρώτῳ τὴν τῶν νέων Σουλιωτῶν ἐκπαίδευσιν. Καὶ ὄντως κατὰ τὴν περίοδον ταύτην παρουσιάζεται κίνησις τις μεταξὺ τῶν Ἀλβανοφώνων ἐν Κερκύρᾳ προσφύγων, ἧς δὲν γνωρίζομεν οὔτε τὰ αἴτια οὔτε τοὺς βαθυτέρους σκοπούς. Ὅτι εἶχον νὰ ἐπιδείξωσιν οἱ πληθυσμοὶ τῆς ἀντίπεραν δεινῶς δοκιμαζομένης χώρας εἰς ἀνδρείαν καὶ εἰς πνεῦμα εὐρίσκετο ἐνταῦθα. Τὰ ἡρωϊκὰ κατορθώματα τῶν Σουλιωτῶν καὶ Παργίων ἀντήχουν ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τῆς ὑψηλίου καὶ ἀπετέλεσαν τὴν ὠραιότεραν ἐποποιίαν τῶν νεωτέρων χρόνων. Ἔνεκα τούτων ἀθηθανατίσθη καὶ ὁ λέων τῶν Ἰωαννίνων ὁ τρομερὸς **Ἀλῆ Πασᾶς**. Πλήρη ἔννοιαν ὁπωσοῦν λαμβάνει τις τῶν γεγονότων ἐκείνων τοῦ ὠραίου βιβλίου. **Τὰ ἡρωϊκὰ θαύματα τῶν Σουλιωτῶν καὶ Σουλιωτῶν ὑπὸ Ε. Α. Μ.** ἔκδοσις δευτέρα, ἐν Λονδίῳ, 1886 ὁ ἐκδότης ἐν προομίῳ λέγει τὰ ἐξῆς ἀξιόλογα: Μακάριος ὅστις ποιήσει ὀδύσσειαν (μᾶλλον Ἰλιάδα) τοῦ ἐνδόξου Σουλίου καὶ τῶν Ἡρώων αὐτοῦ τὸ ὄνομα του ζήσει ὅσον καὶ οἱ ὑπερήφανοι βράχοι αὐτοῦ ἀθάνατον. Μακάριος ὅστις μιμηθῆ τὸν παθητικὸν κάλαμον τοῦ **Βιργιλίου** ὅπως περιγράψῃ τὴν παρὰ τῶν Χριστιανῶν εἰς τοὺς Τούρκους πώλησιν τῆς Ἑλληνικῆς Πάργας τὸ ὄνομα του ζήσει ἀνεξάλειπτον ὡς καὶ τὸ στίγμα τοῦ πωλητοῦ». (αὐτ. σ. 5'). Παραπέμποντες τὸν ἀναγνώστην εἰς τὰς σχετικὰς Βιβλιογραφίας ² περὶ τῶν παρὰ ξένων συγγραφεύων πολυπληθῶν ἔργων

1. Ταῦτα λέγει ὁ **Μουστοξύδης** ἐν τῇ ἐπ' ὀνόματι **Ἀμ. Δουβλ** ἐν Παρισίοις τῷ 1820 δημοσιευθείσῃ Ἐκθέσει περὶ τῶν γεγονότων ὅσα συνέβησαν πρὶν καὶ μετὰ τὴν παραχώρησιν τῆς Πάργας καὶ ὁ Ἰ. Κωλέττης προβάλλει αὐτὸν «ἀρετῆς ὑπόδειγμα καὶ παιδείας εἰς τοὺς συγχρόνους ὁμογενεῖς» Πανδ. σ. 506.

2. Bibliographie Albanaise . . . par E. Legrand, Paris 1912 σ. 52 ἔ. Βιβλιογραφία Ἑπείρου καὶ Ἀλβανίας ὑπὸ **Εὐλογίου Κουρίλα Λαυριώτου** ἐν τῷ Γ' τόμῳ τῶν Ἑπειρωτικῶν Χρονικῶν σ. 70 ἔ.

διὰ τὴν ὡς ἄνω ἐποποιίαν, ἀρκούμεθα νὰ παρανεύρωμεν ὅδε τὰ σπουδαιότερα τῶν Ἑλληνιστῶν ἐκδοθέντων ἀπὸ τοῦ 1803, ἀφ' ὅτου δηλ. κατέφυγον ἐνταῦθα οἱ Πάργιοι μέχρι τοῦ 1824, ὁπότε ἤρξατο ἡ μετάφρασις τῆς Κ. Διαθήκης.

1) Ἱστορία σύντομος τοῦ Σουλίου καὶ τῆς Πάργας ὑπὸ **Χριστ. Περραιβοῦ** τομ. Α'—Β' ἐν Παρισίοις καὶ Βενετία 1803 καὶ 1815 ἐνταῦθα προτάσσονται τοῦ **Α** **Ἰδρωμένου**: Ἐπιγράμματα καὶ ἐπιτύμβια διάφορα. Ἰαμβοὶ εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα καὶ ἐξάστιχα ἠρωελεγεῖα εἰς τὰ τοῦ Σουλίου ὄρη. Νέα ἔκδοσις τελειότερα ἐγένετο τῷ 1857 καὶ ἐπιτομὴ τῷ 1889 ¹.

2) Ὁ Ἠπειρώτης **Ἰωάννης Μπαῖλας** μετέφρασεν ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ τὴν ἐπιτομὴν τῆς ἱστορίας τοῦ. . Σκεντέρμπεη βασιλέως τῆς Ἀλβανίας, ἣτις ἐξεδόθη ἐν Μόσχᾳ τῷ 1812 προνοίᾳ, ὡς φαίνεται, **Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως** προσαρτήσαντος ἐν τέλει τὸν γενεαλογικὸν κατάλογον τῶν Σουλτάνων διὸ καὶ ὑπὸ πολλῶν καὶ ἡ μετάφρασις ἀπεδόθη εἰς αὐτόν ².

3) Ἠπειρωτικὰ ἦτοι ἱστορία καὶ γεωγραφία τῆς Ἠπείρου παλαιὰ καὶ νέα καὶ βίος τοῦ Πύρρου... ὑπὸ **Ἀθαν. τοῦ Σταγειρίτου** καθηγητοῦ τῆς Ἑλλ. γλώσσης ἐν τῇ ἐν Βιέννῃ... Ἀκαδημίᾳ... Ἐν Βιέννῃ, 1819.

4) Πύρρος ὁ βασιλεὺς τῶν Ἠπειρωτῶν καὶ ἰσχυρότατος καταμαχητῆς τῶν Ῥωμαίων ὑπὸ **Χρηστάκου Ράγκου** μεταγλωττισθεὶς ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ, ἐν Βιέννῃ 1820.

5) Ἡ Πάργα ὑπὸ **Ι. Βενέτου** ἑκατοντάρχου, ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ ὑπὸ **Γ. τοῦ Ρουσιτάδου**. Ἐν Πέσιγ 1822.

6) Ἐπιτάφιος εἰς **Μάρκον τὸν Μπότσαρη** παρὰ **Μ[ιχαήλ] Σ[χινᾶ]**. Ἐν Παρισίοις 1824. Πρὸς τούτοις δεόν νὰ σημειωθῇ ὅτι τῷ

1. Ἐσφαλμένως ὁ μακ. **Βύρχερ** γράφει ἐν τοῖς Ἠπειρ. Χρον. Α' 11: <1815 Α. Ἰδρωμένος, Ἱστορία Σουλίου καὶ Πάργας. Βενετία>

2. Βλέπ. περὶ τοῦ μεταφραστοῦ: **Βρεττοῦ** Νεοελλ. Φιλολ. τόμ. Β' (489) σημ. Ἡ μετάφρασις αὕτη ἀνετυπώθη μετὰ προλεγομένων καὶ πολλῶν σημειώσεων ὑπὸ τοῦ **Α. Π. Βρεττοῦ** εἰς δύο τομίδια ἐν Ἀθήναις 1848. Μετὰ 10 ἔτη τῷ 1858 ἐξεδόθη καὶ πάλιν ἐν Ἀθήναις μετ' ἐλαχίστων σημειώσεων εἰς δίτομον. Ὁ δὲ **Νικ. Δραγούμης** τῷ 1861 ἐξέδωκεν ἐν τῇ Πανδώρα καὶ εἰς ἴδιον τεῦχος Ἱστορίαν Γεωργίου Καστριώτου τοῦ ἐπιλεγόμενου Σκεντέρμπεη ἐπεξεργασθεῖσαν κατὰ **Παγανέλ**, ἀρκούντως ἐκτεταμένην. Ἐπίσης μετάφρασις ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ Ἑλληνικῆ τῆς ὑπὸ τοῦ ἐν Ἰωαννίνοις Αὐστρ. Προξένου **Ἰουλίου Πίσκου** Skanderberg, Historische Studien ἐξεδόθη ἀνωνόμως ἐν τῇ ἐπιφυλλίδι τῆς «Ν. Ἡμέρας» τῆς Τεργέστης τῷ 1895. Ταῦτα καὶ μόνον εὑρῆνται ἐν Ἑλληνικῇ γλώσσῃ περὶ Σκεντέρβη.

1807 ἐξεδόθη τὸ β' ἢ τοῦ *Μελετίου* περιφημὸς Γεωγραφία ὑπὸ *'Ανθίμου τοῦ Γαζή* συμπληρωθεῖσα ἐν Βενετίᾳ κττ.

4. Ὁ ἅγιος Κοσμάς καὶ ἡ Ἀκαδημία τῆς Μοσχοπόλεως.
Τὸ Ἑλληναλβανικὸν Δεξικὸν τοῦ Μπότσαρη.

Πλὴν τούτων τῶν δημοσιευμάτων καὶ τὰ φλογερὰ κηρύγματα τοῦ ἰσαποστόλου *Κοσμά* διατρέχοντος Ἡπειρον καὶ Ἀλβανίαν, καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ σύστασις πολλῶν σχολείων συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν ἀφύπνισιν καὶ ἀναπτέρωσιν τοῦ αἰσθήματος τῶν ἐν παχυλῇ ἀμαθείᾳ διατελούντων κατοίκων 1. Τούτων τὰς ψυχὰς εἶχεν ἤδη ἀναοριπίσει ἡ ζείδωρος αὔρα ἡ ἐπὶ μίαν ὕθειάν καὶ πλεόν πνεύσασα ἐκ τῆς Ἀκαδημίας τῆς Μοσχοπόλεως. Νῦν δὲ οἱ Ἑλληνοαλβανοὶ τῶν Ἑπτανησίων ὑπὸ τὰς φιλελευθέρους ροπὰς τῆς Γαλλ. Ἐπαναστάσεως βαυκαλιζόμενοι, ἠσθάνθησαν πᾶλλον ἐν ἑαυτοῖς τὸ φυλετικὸν ὀρμέμφυτον, καὶ διανοήθησαν ὅπως κτήσωνται ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν διαλέκτῳ, τῇ *γλώσσῃ τῶν θεῶν* κατὰ τὸν Ἰταλοαλβανὸν *Καμάρδαν*, τὴν ἁγίαν Γραφήν, τὸ Εὐαγγέλιον, ὅπερ καὶ οἱ γεννηθέντες Ἕλληνες δὲν ἐννοοῦσιν, ἀκούοντες ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, πολλῶ μᾶλλον οἱ Ἀλβανοί. Ἐσκέφθησαν λοιπὸν περὶ ἐγγραμματίσεως τῆς γλώσσης αὐτῶν; μόλις δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν τοιοῦτόν τι. Ἐν τούτοις αὐτοῖς ὁ ἥρωας *Μάρκος Μπότσαρης* ἐν Κερκύρᾳ καὶ οὗτος διατρίβων μετὰ τὴν ἀτυχή ἔκβασιν τῶν Σουλιωτικῶν πραγμάτων συνέλαβε τὸ σχέδιον καταρτίσεως *Δεξικοῦ Ἑλληνο-Ἀλβανικοῦ* καὶ ἦτο οὗτος ὅσον πρῶτος εἰς τὴν ἀνδρείαν τόσον ἔσχατος εἰς τὴν παιδείαν, μόλις γινώσκων γραφήν καὶ ἀνάγνωσιν. Ὁ μακ. *Σπ. Δάμπρος* ἀνεκάλυψε τῷ 1876 ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων κώδικα Supplement Grec 251 τασσόμενον ἐν τοῖς Ἀλβανικοῖς τῆς ἐν λόγῳ βιβλιοθήκης. Ἀποτελούμενον δὲ τοῦτο ἐκ σελίδων 244 περιέχει εἰς τὸ δεύτερον μέρος ἀπὸ σ. 136 — 244 συλλογὴν θεματογραφῶν ἑλληνοαλβανικῶν καὶ βραχὺ γαλλοαλ-

1. Κατὰ τὸν σύγχρονον τοῦ ἁγίου Κοσμά *Σέργιον τὸν Μακρᾶτον* «περιῆλθε δὲ καταρτίζων τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ ἐπαρχίας τριάκοντα, ἐν αἷς σχολεῖα συνέστησε *δέκα μὲν τῆς ἀρχαίας διαλέκτου* καὶ τῶν ἐπιστημῶν, διακόσια δὲ μόνον τῆς ἀναγνώσεως, τῶν λεγομένων κοινῶν». *Σάθα* Μεσ. Βιβλ. Γ' σ. 276 ὅρα αὐτόθι καὶ τὸ διὰ στίχου μαρτύριον αὐτοῖς τε καὶ ὁ *Δαπόντες*, ὃς ἐφιλοξένησεν αὐτὸν ἐν τῇ τοῦ Σηροποτάμου, λέγουσι, ὅτι διεβλήθη ὑπὸ τῶν Ἑβραίων πρὸς τὸν πασάν, διότι καθιερώσας τὴν Κυριακὴν ἄργιαν εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα, ἠνάγκαζε αὐτοὺς νὰ πωλῶσι τὸ Σάββατον καὶ διὰ πολλῶν χρημάτων ἐπεισαν αὐτὸν νὰ κατατομήσῃ τὸν ἅγιον (αὐτ. σ. 124).

βανικὸν γλωσσάριον. Εἰς τὸ πρῶτον δὲ μέρος ὑπάρχει τὸ Λεξικὸν τοῦ Μπότσαρη φέρον ἐν ἀρχῇ τὸ ἐξῆς σημεῖωμα: Ce lexique est écrit de la main de Marc Botzari a Corfou 1909 devant moi. Rouqueville, ἦτοι διαβεβαιοῖ ὁ τότε μεταβαίνων εἰς Ἰωάννινα ὡς πρόξενος Γάλλος δωρητὴς τοῦ χειρογράφου, ὅτι ἐγράφη τὸ Λεξικὸν ἰδιοχείρως ὑπὸ τοῦ Μάρκου ἐνώπιον αὐτοῦ καὶ ἐπιγράφεται: **Λεξικὸν τῆς Ρομαϊκοῖς, καὶ Ἀρβανητικοῖς Ἀπλής**. Αὐτὸς ὁ Ρουκ, παρέχει ἡμῖν τὴν ἐξῆς λεπτομέρειαν: «Ἐχω καταθέσει πρὸ ὀλίγων ἐτῶν εἰς τὴν αἰθουσαν τῶν χειρογράφων τῆς αὐτοκρ. βιβλιοθήκης λεξικὸν Ἀλβανικὸν καὶ ἄπλοελληνικὸν γεγραμμένον ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους **χειρὶ τοῦ νέου Μ. Μπότσαρη ὑπὸ τὰς ὁδηγίας τοῦ πατρὸς τοῦ θεοῦ (Χριστοῦ καὶ Νότης Μπότσαρης) καὶ τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ Χριστάκη**»¹. Ἀπέγραψε δὲ ἐντεῦθεν ὁ Λάμπρος δύο σελίδας, καὶ λέγει ἐν τέλει: «Ἐκθάπτων δ' αὐτὸ ἐκ τῆς λήθης εὐχομαι μὲν τὴν ταχεῖαν αὐτοῦ ἔκδοσιν ὑπὸ γνώστου τινὸς τῆς Ἀλβανικῆς, ἐλπίζω δέ, ὅτι ἡ δημοσίευσίς αὐτοῦ θὰ συντελέσῃ ὅπωςδῆποτε εἰς τὴν στενωτέραν σύσφιγξιν τῶν ἀδελφικῶν δεσμῶν, οἵτινες ἀπ' αἰῶνων ἤγαγον εἰς κοινοπραγίαν καὶ κοινὴν ἀνάδειξιν Ἕλληνας καὶ ἄλβανούς»². Ἡ εὐχὴ τοῦ Λάμπρου ἐξεπληρώθη ἤδη δημοσιευθέντος τοῦ Λεξικοῦ ὑπὸ τοῦ φίλου κ. Midhat **Φράσσαρη**³. ὅστις ἐν τῷ Β' τόμῳ τοῦ ἀξιολόγου αὐτοῦ περιοδικοῦ Diturija (σ. 387—393) ἐποιήσατο σπουδαίας ψυχολογικὰς ἐπὶ τοῦ κειμένου παρατηρήσεις. Βεβαίως τὸ Λεξικὸν ὡς προχείρως (περιέχει 1850 λέξεις) γραφὲν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχη τάξιν καὶ ὀρισμένον σύστημα λέξεων. Ἐν τούτοις βαθυτέρα ἐξετάσις πείθει τὸν ἀναγνώστην, ὅτι τὸ πλεῖστον περιέχει παροιμιώδεις φράσεις, μεταφορικὰς καὶ σπανίας λέξεις, ἃς λίαν ἐπιτυχῶς ἐξηγεῖται ὁ στρατηγός, ὅπερ ἀποδεικνύει αὐτὸν συστηματικῶς περὶ τὸ ἔργον τοῦτο ἀσχολούμενον. Ἀλλὰ τίς ὁ σκοπὸς τοῦ Λεξικοῦ τούτου; Ὁ μὲν Λάμπρος φρονεῖ, ὅτι ἐγράφη εἰς τὰς παραμονὰς ἀκριβῶς τοῦ μεγάλου ἀγῶνος χάριν τῶν μὴ εἰδότεων τὴν Ἑλληνικὴν Σουλιωτῶν: «ἡ γλῶσσα δ' ἐκείνη τοῦ ἔθνους, μεθ' οὗ εἶχε ζυμωθῆ ἐπὶ αἰῶνας μακροὺς ὁ ἄλβανισμός, εἶχεν ἀποβῆ ἢ κρατούσα γλῶσσα τῶν Σουλι-

1. Voyage de la Grèce 1820 (ἔκδ. β' 1826) ἐν σ. XXXVII τῶν Προλεγμένων. Οὗτοι ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι ἀκαδημαῖκοι ἑλληνοαλβανοί.

2 Λόγοι καὶ ἄρθρα σ. 538: ἐνταῦθα ἐδημοσιεύθη καὶ φωτογραφία τῆς πρῶτης σελίδος τοῦ Λεξικοῦ.

3. Ἐν τῷ Kalendar Kombiar 1926 τῷ ὑπὸ τοῦ Kristo Luarasi ἐκδομένῳ σ. 120—196 καὶ εἰς ἴδιον φυλλάδιον.

αἰτῶν» 1, καὶ δὲν ἐπιλοδοῖται μὲν ὁ Μπότσαρης συγγραφικὰς δάφνας, ἀλλ' «ἤθελε νὰ παράσχη ὄχι μόνον τὰς ὑπηρεσίας αὐτοῦ ὡς στρατιώτης, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀσθενῆ κάλαμον προπαρασκευάζων διὰ τῆς διαδόσεως στοιχειωδῶν τινων καὶ ἀναγκαίων γνώσεων τῆς Ἀλβανικῆς παρὰ τοῖς Ἑλλησι μᾶλλον ἢ τῆς Ἑλληνικῆς παρὰ τοῖς Ἀλβανοῖς τὴν μέλουσαν νικηφόρον συνεννόησιν καὶ σύμπραξιν ἐλλήνων καὶ ἀλβανῶν ἐν τῷ ἔθνικῷ ἀγῶνι» 2.

5. Ἡ Ἴόνιος Βιβλικὴ Ἐταιρεία καὶ ἡ κυοφορία τῆς μεταφράσεως. Ἡ πρωτοβουλία τοῦ Ἰδρωμένου.

Μεγάλην ὄθησιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ πνευμ. ἀναγέννησιν τῆς Ἑπτανήσου ἔδωκεν ἡ κατὰ τὸ 1819 συστάσα κατ' ἀρχὰς ἐν Κερκύρα εἶτα δὲ ἐπεκταθεῖσα καθ' ὅλην τὴν Ἑπτάνησον Ἴόνιος Βιβλικὴ Ἐταιρεία. Αὕτη εἰς ἰδιωτικὴν ὀφειλομένη πρωτοβουλίαν καὶ δι' ἰδιωτικῶν συνεισφορῶν διατηρουμένη, σκοπὸν εἶχε τὴν εὐρυτέραν διάδοσιν τῶν ἁγίων Γραφῶν καὶ δωρεὰν τοῖς ἀπόροις διανομὴν, καὶ τὴν εἰς διαφόρους γλώσσας ἐκτύπωσιν αὐτῶν 3. Τὸν ἀκραιφνῶς θεῖον τοῦτον σκοπὸν τῆς Ἐταιρείας ὑπεστήριξε καὶ ὁ πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ε'. ἐπευλογήσας τὴν ἴδρυσιν αὐτῆς 4. Τὴν προεδρίαν τῆς Ἐταιρείας ἀνέλαβεν ὁ βαρῶνος Ἐμμ. Θεοτόκης, ὅστις προήδρευσε καὶ τῆς Ἰονίου γερουσίας. Ἡ Κέρκυρα, ὅπως ἐπὶ Κικέρωνος ἦτο oculum Graeciae, ἤδη ἐθεωρεῖτο ἡ πνευμ. ἐστία καὶ τὸ κέντρον τῶν λογίων, ἐν οἷς διεκρίνοντο ὁ Μουστοξύδης, ὁ Φαρμακίδης, ὁ Βάμβας, ὁ Βραΐλας, ὁ Καροῦσος, ὁ Θερεϊανός, ὁ Βουλισμᾶς, ὁ Τυπάλδος, ὁ Ζαμπέλιος καὶ οἱ Ἡπειρωῖται Ἀσώπιος, Φιλητᾶς, Σακελλαρόπουλος, Δελβινιώτης, Π. Λάμπρος, Ἀ. Ψαλλίδας κ. ἄ. 5. Ἀλλὰ πάντων τούτων πρῦτανις ἦν ὁ Ἰδρωμένος τιμώμενος διὰ τὴν πολυμαθεῖαν καὶ πολυμερῆ δρασίαν, εὐχερέστατα δὲ συντάττων ἐπιγράμματα εἰς ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν καὶ Πινδαρικὰς ᾠδὰς 6. Ὁ Πέτρος Βραΐλας Ἀρ-

1. Ἐνθ' ἀνωτ. σ. 537.

2. Αὐτ. σ. 538.

3. Ἄττ. Ἡμερολ. 1873 σ. 229.

4. Ἐκκλ. Ἀλήθεια ἔτος Ε' σ. 180.

5. Βλ. Βιογραφ. σχεδιάσματα . . . ὑπὸ Α. Βρονίην τευχ. Α' σ. 35, 191.

6. Βλ. κατάλογον τῶν συγγραμῶν ἐν Πανδῶρῳ ΚΑ' σ. 508. Ὁ Ἰδρωμένος εἶναι καὶ ὁ πρῶτος ἐργασθεὶς πρὸς διόρθωσιν τῶν Ἐκκλ. βιβλίων, τὰς δὲ ἐργασίας αὐτοῦ ἀπέστειλε τῷ 1838 πρὸς τὴν Μεγ. Ἐκκλησίαν, ὧν ἐπωφελέστη ὁ Κουτλουμ. Βαρθολομαῖος εἰς τὴν ἐκδοσιν τῶν Μηναιῶν, καὶ ὁ Σπ.

μένης διακούσας ἐν Κερκύρα τὰ ἐγκύκλια μαθήματα παρὰ τῷ Ἰδρωμένῳ φοιτῶν ἐν Βονωνίᾳ τῷ 1829 σὺν τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ ἔγραφε ταῦτα πρὸς τὸν διδάσκαλον: «Λέξεις καὶ φράσεις οὐχ οἷον προσευρεῖν τοιαύτας ὥστ' εὐγνωμοσύνης τὸ μέγεθος τῆς ἡμετέρας γνωρίζειν, καὶ ὅσον σὲ φιλοῦμεν καὶ σεβόμεθα φράσαι. Σὺ γὰρ ἡμῖν τὸν νοῦν ἐφάεινας καὶ τὴν ψυχὴν διεκόμησας καὶ τὰ ἥθη ἐμόρφωσας, καὶ τέλος πᾶν ὃ ἂν ἔχωμεν χρηστόν, σὸν ἐστι δῶρον...» (Πανδ. ΚΑ' 507). Τῆς ἐν λόγῳ Ἑταιρίας, ἣτις ἐν ἀρχῇ εὗρε πολλὰς δυσχερείας, μέλος τῆς διευθυνούσης Ἐπιτροπῆς ὑπῆρξεν καὶ ὁ Ἰδρωμένος ὅστις μάλιστα ἔπεισε καὶ τὸν Πατριάρχην εἰς τὴν ἀναγνώρισιν αὐτῆς ἐνδοιάζοντα τὸ πρῶτον¹, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ Προέδρου ἐξήγησε τὸν ζῆλον ἀπαντῶν πρὸς τοῖς ἄλλοις εἰς γενικὴν Συνέλευσιν καὶ τάδε: «ὅτι ἡ τῶν θείων μὲν Γραφῶν ἀνάγνωσις ἀναγκαῖα παντὶ εὐσεβοῦντι καὶ πρὸς Θεὸν τὴν ψυχὴν ἀνατείνοντι πλέον ἢ ὅσον τροφὴ σώματι, αὐτὸς ὁ τῶν Γραφῶν ποιητὴς ὡς ἄνθρωπος τῷ τῆς ἀνθρωπότητος ἐχθρῷ ἀναπαραταττόμενος πειράζοντι ἔφησεν: «οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐν παντὶ ᾧματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ». Ὅτι δὲ διὰ τῆς συσταθείσης ἱερογραφικῆς Ἑταιρίας ἡ Γραφή ἐν πολλοῖς ἑλληνικοῖς τε καὶ ἑτερογλώσσοις τεύχεσι διαδιδόμενη, τοῖς μὲν ἔχουσιν εὐάνως, τοῖς δὲ μηδέν, ὅτι μὴ τὸν ζῆλον τῆς πίστεως, δωρεάν, εὐχερῆς καὶ ψυχωφελῆς πᾶσι γίνεται, τοῦτο ἔργον αὐτοῦ τοῦ προέδρου, οὐ ἐκ προγόνων ἀνωθεν ἴδιον εὐσεβεῖν μὲν τὰ πρὸς Θεόν, εὐεργετεῖν δὲ τοὺς πλησίον καὶ τὰ κοινὰ καλὰ ἐπινοῆσαι ὀξέως, καὶ λόγῳ μὲν αὐτὰ σαφέστατα ἐκδιδάξαι, ἔργον δὲ ὅσον τάχιστα εἰς πέρας ἀγαγεῖν»².

Εἰς τὴν πρωτοβουλίαν καὶ τὰς ἐνεργείας τῆς Ἑταιρίας ταύτης ὀφείλεται κυρίως ἢ εἰς τὴν Ἀλβανικὴν μετάφρασιν τῆς Κ. Διαθήκης³. ὤθησιν δὲ σπουδαίαν πρὸς τοῦτο παρέσχε ἡ περὶ τὸ τέλος τοῦ 1828 ἐμφάνισις ἐν Ἑλλάδι τῶν Ἀγγλικανῶν καὶ Ἀμερικανῶν ἱεραποστόλων, οἵτινες ὡς ἀντιπρόσωποι τῶν βιβλικῶν Ἑταιριῶν διέδιδον πανταχοῦ μεταφράσεις τῶν ἁγίων Γραφῶν. Τὸ ἔργον τοῦτο τῶν ἱε-

Ζέρβος εἰς τὴν τῆς Παρακλητικῆς Συνέταξε δὲ οὗτος καὶ διαφόρους Ἀπολουθίας. Ἡ εἰκὼν τοῦ διαπρεποῦς τούτου κληρικοῦ ἐδημοσιεύθη ἐν Ἀττικῇ Ἡμερολ. 1873 σ. 208.

1. Πρὸς τὸν Πατριάρχην εὐρίσκειτο εἰς καλὰς σχέσεις· ὁ Ἰδρωμένος, διὰ καὶ ἐξήτησε τὴν ὑποστήριξιν αὐτοῦ πρὸς ἐκδοσιν τῶν ἑαυτοῦ ἔργων (*Χιότη, Ἱστορ. ἀπομνημ. τῆς νήσου Ζακύνθου τόμ. Γ' σ. 458*).

2. Πανδῶρα ΚΑ' σ. 507.

3. Βλ. *Details sur Corfu par le baron Theleky* (1826) σ. 85.

ραποστόλων υπερβόηθησε ἢ κατὰ τὸ 1824 ὑπὸ τοῦ λόρδου Γυιλφόρδου ἰδρυθεῖσα Ἰόνιος Ἀκαδημία. Ὡς γνωστὸν τοῖς πᾶσιν ὁ ἐκ τῶν πρώτων ταύτης καθηγητῶν Νεόφυτος ὁ Βάμβας, ὑπῆρξεν ὁ κυρίως ἐκπρόσωπος καὶ ἔνθερμος ὑποστηρικτὴς τῆς ἰδέας τῆς μεταφράσεως διετελέσας οὗτος πρὶν διδάσκαλος ἐπὶ ἑξαετίαν ἐν Κεφαλληνίᾳ εἶτα ἐπὶ τετραετίαν (1828—1832) ἐμυήθη εἰς τοὺς σκοποὺς τῶν ἱεραποστόλων, τῇ προτροπῇ δ' αὐτῶν ἐξεπόνθη τὴν εἰς τὴν ἀπλοελληνικὴν τῆς Κ.Δ. μετάφρασιν καὶ ἀναφανδὸν ἔπειτα συνειργάζετο ¹.

6. Τὸ πολυθρόλλον ζήτημα τῆς εἰς τὸ ἀπλοελληνικὸν μεταφράσεως τῶν ἁγίων Γραφῶν. Γρηγόριος ὁ Ε΄. ὑπὲρ αὐτῆς.

Ἐντὸς τοιοῦτου περιβάλλοντος εὐρέθη ὁ ἀρχιεπίσκοπος Γρηγόριος ἔλθων εἰς Κέρκυραν καὶ φυσικῶς ἀνῆρ τοιαύτης περιοπῆς δὲν ἐβράδυνε νὰ προσανατολισθῇ πρὸς τοὺς νέους τούτους ὁρίζοντας. Ὁ δὲ Ἰδρωμένος μάλιστα, τὸ τέως πνευματικὸν αὐτοῦ τέκνον, δὲν θὰ ἴδρωσε πολὺ νὰ μνήσῃ αὐτόν· καὶ τὰ μέλη δὲ τῆς Ἰονίου Ἐταιρίας καὶ οἱ καθηγηταὶ τῆς ἀκαδημίας συχνάκις θὰ συνανεστρέφοντο μετ' αὐτοῦ, αὐτὸς δὲ ἠρέσκετο, ὡς φιλόμουσος ἀνῆρ, νὰ ἐπισκέπτηται τὰ ἀνώτατα ταῦτα εὐαγῆ ἰδρύματα ἔνθα ἤκουε τὰς συζητήσεις καὶ διαφόρους διαλέξεις, ὁ δὲ τῶν ἱεραποστόλων συνεχῆς θόρυβος οὐδόλως ἀπῆκεν αὐτὸν ἀσυγκίνητον. Αἱ νέαι αὐτῶν διδασκαλίαι ἐπηρέασαν αὐτὸν σπουδαίως, ὥστε δὲν ἐβράδυνε νὰ κηρυχθῇ καὶ αὐτὸς θιασώτης τῶν μεταφράσεων, ἄλλως ὡς πρὸ τοῦτο ἐν ἀρχῇ διετέθησαν πάντες ἀνυπόπτως πρὸς τοὺς ἱεραποστόλους, αἱ δὲ μεταφράσεις οὐ μόνον δὲν ἀπηγορεύθησαν, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας ἐθεωρήθησαν καὶ ἀναγκαῖαι εἰς τὴν εὐχερῆ κατάληψιν τοῦ κειμένου τῶν ἁγίων Γραφῶν. **Κύριλος ὁ Γ΄.** μετὰ **Γρηγορίου τοῦ Ε΄.** ἐγκρίνουσι τὴν μετάφρασιν τοῦ Σιναΐτου ἀρχιμανδρίτου **Ἰλαρίωνος** παρασκευασθεῖσαν μισθῷ τῆς Ἱερογραφικῆς Ἐταιρίας τῷ 1818 ², ἐκδοθεῖσαν δὲ μετὰ 10ετίαν ἐν Λονδίῳ.

1. **Χρυσοστ. Παπαδοπούλου** (νῦν Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν), Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Α' σ. 205, 206 καὶ 207. Ταύτης τῆς Ἀκαδημίας ἦσαν τρόφιμοι ἄλλοι τε κακόφρονες καὶ ὁ **Δημ. Τσουκαλᾶς** καὶ **Μπαγιάτης** μεγάλως τὸ Ἰόνιον Κράτος συνταράξαντες, αὐτ. 179.

2. Ὁ **σεβ. Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν κ. Χρυσόστομος** λέγει ὅτι ὁ **Κύριλλος** ἐνέκρινε τῷ 1814 τὴν μετάφρασιν τοῦ 1810 ἐκδοθεῖσαν ὑπὸ τῆς Ἱερογραφικῆς Ἐταιρίας, ἥτις αὐτῆς ἐξεδόθη τῷ 1817 ἐν Πετρούπολει ὑπὸ τῆς Ρωσ. Ἱερογρ. Ἐταιρίας. (Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος Α' σ. 152).

«*Ἀδεία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*»¹. Ὁ ἔθνομάρτυς Πατριάρχης μάλιστα ἔγραφεν: «Ἐπειδὴ ἡ μετάφρασις τῆς Ἱερῶς Γραφῆς Παλαιᾶς τε καὶ Νέας εἰς τὸ καθ' ἡμᾶς ἀπλοῦν καὶ εὐληπτον ὕφος ἐγκρίται καὶ παρὰ τοῦ παναγιωτάτου καὶ σεβ. προκατόχου ἡμῶν, ὡς ἔστι καταμαθεῖν καὶ ἐκ τῆς συγχωρηθείσης ἀναγνώσεως τοῦ εἰς αὐτὸ τὸ καθωμιλημένον ὕφος μετενεχθέντος καὶ τύποις ἐκδοθέντος ἱεροῦ Εὐαγγελίου², τούτου χάριν καὶ ἡ μετριότης ἡμῶν πρὸς ψυχικὴν τῶν ὁμογενῶν ὠφέλειαν, καὶ τὸν καταρτισμὸν τῆς ἀσωμήτου ἡμῶν Πίστεως ἀφορῶσα, ἐνδίδωσιν ὅπως εἴτις τῶν εὐσεβούντων, θείᾳ χάριτι ἐμφορούμενος, ἄξιός ἐστι πρὸς τὴν εὐστοχον καὶ ὑγιᾶ τῆς τε Παλαιᾶς καὶ Νέας μετάφρασιν, ἔχη ἐπ' ἀδείας ποιεῖσθαι αὐτὴν... αὐκ' ἔτος ἐν μηνί Ἀπριλίῳ³. Εἶναι δὲ γνωστὸν ἐπίσης, ὅτι ὑπὲρ τῆς μεταφράσεως τότε ἦτο καὶ ὁ μεμουςωμένος καὶ διαπρεπὴς ἱεράρχης Κωνσταντῖνος ὁ ἀπὸ Σιναίου ὁ ἔπειτα τῷ 1830 εὐκλεῶς πατριαρχεύσας καὶ ἡ τοῦ *Ἰλαρίωνος* ἐπιθεωρήθη ὑπ' αὐτοῦ ἐπιταγῇ τῆς Ἐκκλησίας, ὡς γράφει ὁ βιογράφησας αὐτὸν *Θ. Ἀριστοκλῆς*: «Ὅτε λέγει, κατὰ τὸ ἔτος 1818 ἐστάλη παρὰ τῆς Ἀγγλικῆς Βιβλιακῆς Ἑταιρίας ὁ Ἀγγλαμερικανὸς ἱερεὺς *Πιγκερτῶν*, ἵνα διαπραγματευθῇ μετὰ τῆς Μεγ. Ἐκκλησίας

1. Ἐπίκρισις εἰς τὴν περὶ Νεοσλ. Ἐκκλησίας σύντομον ἀπάντησιν τοῦ σοφολογιωτάτου διδασκάλου *Νεοφύτου Βάμβα* ὑπὸ τοῦ Πρεσβυτέρου καὶ Οἰκονόμου *Κωνσταντῖνου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων*, Ἀθήναι 1839 σ. 304—305. Ὁ *Ἰλαρίων* οὗτος ἔπειτα προὔβιβάσθη εἰς μητροπολίτην Τυρνόβου. Ὁ *Θ. Ἀριστοκλῆς* ὀνομάζει αὐτὸν «ἄνδρα ἱκανῶς πεπαιδευμένον, ὀξυνοῦστατον καὶ τοῦ Ἑλληνος λόγου ἐντριβέστατον» (*Κωνσταντῖνου Α'* τοῦ ἀπὸ Σιναίου . . . Βιογραφία καὶ συγγραφαὶ ἐλάσσονες, Κ)Πολις 1866 σ. 6. βλ. καὶ ὅσα λέγει ὁ Κωνσταντῖνος σ. 163 πλέκων τὸ ἐγκώμιον αὐτοῦ.

2. Τρεῖς μέχρι τοῦδε εἶχον ἀναφανῆ μεταφράσεις: ἡ τοῦ *Καλλιπολίτου Μαξίμου* τῷ 1638 ἐν Γενσῷ ἐκδοθεῖσα, ἡ τοῦ *Σεραφείμ Μυτιληναίου* ἐν Λονδίῳ τῷ 1703 χείρων τῆς πρώτης, ὡς ἀμφοτέρως ἀπεκλήρωξεν ἡ Ἐκκλησία, καὶ τρίτη ἡ τοῦ Ναουσαίου *Ἀναστ. Μιχαήλου* τῷ 1710 ἐν Ἄλλῃ τῆς Σαξωνίας ἀναφανείσα τῷ δὲ 1810 καὶ 1819 ἐν Λονδίῳ ἀνατυπωθεῖσα· αὕτη θεωρεῖται βελτίων τῶν μνησθειῶν καὶ δὴ καὶ μετὰ τοῦ θείου ἀρχετύπου ἐκδοθεῖσα· ταύτην βεβαίως ἐννοεῖ ἐνταῦθα ὁ Πατριάρχης.

3. Ἀντίρρησις τοῦ . . . μητροπολίτου *Κυζίκου* . . . *Ματθαίου* πρὸς τὴν ἐν εἶδει Ἀπολογίας περὶ τῆς εἰς τὸ χυδαῖον μεταφράσεως τῶν ἱερῶν Γραφῶν ἀποσταλείσαν τῇ Μεγ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ ἐπιστολὴν τοῦ μακ. Τυρνόβου κ. *Ἰλαρίωνος* ὑπὸ *Σαμουὴλ Κυπρίου* ἐν Κ)πόλει 1841 σ. κη'—κθ'. Εἰς τοῦτο καὶ τὴν τοῦ *Οἰκονόμου* μνημονεῦθεισαν Ἐπίκρισιν δύναται νὰ ἴδῃ τις πόσον ἔπειτα δυσμενῶς ἐτέθη ἡ Ἐκκλησία κατὰ τῶν μεταφράσεων εἰς τὸ χυδαῖον.

περὶ τῆς ἐν τῇ καθωμιλουμένη γλώσσῃ μεταφράσεως τῆς Π καὶ Κ. Διαθήκης ἐπὶ συστάσει πολλῶν ἰσχυρῶν, τὸ μὲν τῆς μεταφράσεως ἔργον ἀνέλαβεν ὁ ἀρχιμανδριτῆς Ἰλαρίων, ὁ δὲ **Σινάιου Κωνσταντῖος διωρίσθη** παρὰ τῆς ἁγίας Συνόδου ἐπιθεωρητής¹. Οὕτω κατὰ τὸν πλέον ἐπίσημον τρόπον φαίνεται, ὅτι ἐνεκρίθη ἡ μετάφρασις τοῦ Ἰλαρίωνος ἐπὶ **Γρηγορίου τοῦ Ε'**, ὅστις ἀποβλέπων πάντοτε εἰς τὴν τοῦ κοινοῦ ὠφέλειαν διάκονος ὢν ἔτι τῆς τῶν Συμυρναίων Ἐκκλησίας μετέφρασεν εἰς τὸ ἀπλοῦν τοὺς περὶ Ἱερωσύνης λόγους τοῦ **Χρυσσοστόμου** (1783). Γενόμενος δὲ πατριάρχης ἐξέδωκε «Ἐξηγησιν τῶν κατὰ πᾶσαν Κυριακὴν ἀναγνωσμάτων τοῦ Εὐαγγελίου... μεταφρασθέντων ἐκ τῶν... τοῦ Ἰωάννου Χρυσσορρήμονος (1807), εἶτα δὲ καὶ τὴν ἐξαήμερον τοῦ Μεγ. Βασιλείου ὡς ὠφελίμου γενησομένης... πᾶσι τοῖς χριστιανύμοις λαοῖς ἐκκλησιαστικοῖς τε καὶ κοσμοκοῖς ἰδιώταις καὶ πεπαιδευμένοις διὰ τὴν τῆς διαλέκτου παραφθοράν». Διὰ ταῦτα οὐδόλως θὰ ἐδυσκολεύθη νὰ ἐνδώσῃ καὶ εἰς τὴν τῆς Κ. Διαθήκης μετάφρασιν, οὐδὲ φαίνονται ἀληθοφανῆ τὰ ὑπὸ τοῦ **Κων. Οἰκονόμου** ὅτι «μετὰ πολλὰς ἀντιστάσεις καὶ πειθανάγκας» ἀπέλυσε τὸ **Ἐνδεικτικὸν γράμμα**², καὶ τοῦ Κανδηλώρου, ὅτι ὑπεχώρησε τῇ ἐπιμονῇ τῆς Ῥωσσίας³. Οὕτω λοιπὸν παρασκευασθεῖσα εἶδε τὸ φῶς ἡ τοῦ **Σιναίτου Ἰλαρίωνος** μετάφρασις ἅμα τῷ πρωτοτύπῳ φέρουσα ὡς λέγει ὁ Οἰκονόμος, λαμπρὰν ἐπιγραφὴν: «Ἡ Νέα Διαθήκη μεταφρασθεῖσα **ἀδεία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας**, καὶ ἐπιθεωρηθεῖσα ἀκριβῶς ἐξεδόθη, παρακειμένου καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ, ἐν Λόνδρᾳ ἐν ἔτει **αὐγῶν**». Δὲν εἶχεν εἰσέτι ἐμβαθύνει τότε ἡ Ἐκκλησία εἰς τοὺς κρυφίους σκοποὺς τῶν ἱεραποστόλων καὶ ἐκηρύχθη κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ὑπὲρ τῶν μεταφράσεων («Ὅταν ὁμως ἐκεῖνοι ἀπεκαλύφθησαν καὶ τὰ σκότια αὐτῶν κηρύγματα ἤρχισαν νὰ ἐπέρεάζωσι τὰς συνειδήσεις τῶν πιστῶν, ἀμειλίχτως ἐκηρύχθη κατὰ τῶν μεταφράσεων»⁴). Ὡστε

1. Ἐνθ' ἀνωτ. σ. 7. Οὗτος ἦτο Κρής, εὐδοκίμησας ὡς μητροπολίτης Τυρνόβου ἔπειτα διὰ τῆς ἰδρύσεως σχολείων. **Ζυνέταξε δὲ οὗτος καὶ Βουλγαρικὴν Γραμματικὴν καὶ διὰ τινος Νεοφύτου ἱερομονάχου μετέφρασε καὶ τὴν Κ. Διαθήκην εἰς τὴν Βουλγαρικὴν διάλεκτον** (Γεδεῶν Περὶ τοῦ Βουλγαρικοῦ ζητήματος σ. λη').

2. Ἐπίκρισις κτλ. σ. 305.

3. Γρηγόριος ὁ Ε' ἐκδ. β'. Ἀθήναι 1921 σ. 155.

4. Ἀπὸ τοῦ 1730 ἔχομεν μετάφρασιν ὕμνων ἐκκλησιαστικῶν καὶ εὐχῶν γεγομένων ὑπὸ **Ἀκακίου Διακρούση καὶ Μελετίου Καλλονᾶ** εἰς «Βιβλίον καλούμενον ἐκλογαί», (Ἐνετίησιν), ἀλλ' οὐδεμίαν παρατήρησιν ἀπέτεινεν ἡ Ἐκκλησία κατὰ τῶν ἐπιχειρησάντων τὸ τοιοῦτον. Ἡ ἁγία ὁμως Γραφή δὲν

~~καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης τῆς κανονικῆς οὐδὲν κώλυμα προβάλλειτο εἰς τὸ τοῦ Γρηγορίου ἐγχείρημα.~~

(Ἀκολουθεῖ)

ΕΥΛΟΓΙΟΣ ΚΟΥΡΙΑΛΣ

εἶναι κοινὸν βιβλίον, ἢ δὲ χυδαία κυκεῶν διαλεκτικῶν λέξεων καὶ τύπων, ἀντὶ τῆς ἀπλουστεύσεως τὴν ἔννοιαν (διότι περὶ τούτου πρόκειται) δυσχεραίνει ἐπὶ μᾶλλον τὴν ὑπὸ τοῦ λαοῦ κατάληψιν τοῦ ὕψους τῶν δογμάτων. Ἡ κατὰ τῶν μεταφράσεων ἐγκύκλιος τοῦ *Πατρ. Γαβριήλ* (1704 *Καν. Διατ. Α'* 107) λέγει «ἢ γὰρ ἔννοια καὶ τὸ βάθος τῶν νοημάτων τῶν ἱερῶν Γραφῶν οὐ πρόχειρός ἐστιν οὐδὲ εὐκατάληπτος καὶ αὐτοῖς τοῖς ἐπισταμένοις τὴν Ἑλλ. διάλεκτον πολλοῦ γε καὶ δεῖ τῷ ἀπλῷ λαῷ» ἐντεῦθεν τὸ ἀδυσώπητον τῆς Ἐκκλησίας μέχρι τοῦ νῦν, ὡς πρὸς τὰς μεταφράσεις *Γρηγόριος δ ζ'* εἰς τῶν διαπρεπεστέρων Πατριαρχῶν καὶ ἀνενδόντως κατὰ τῶν ἱεροποστόλων δράσας, δρυμειᾶν Ἐγκύκλιον ἀπέλυσε τῷ 1836, νέαν δὲ τῷ 1839 «κατὰ τῆς εἰς τὸ ἀπλοῦν μεταφράσεως τῶν Γραφῶν, διατάξας μάλιστα *να εἰσπῶνται εἰς τὸ πῦρ τὰ ἀντίτυπα πάσης μεταφράσεως (Γεδεῶν: Κανονικαὶ Διατ. Β' σ. 287-292,*